

Andrzej Pieczywok

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
Bydgoszcz
ORCID: 0000-0002-4531-0630
a.pieczywok@wp.pl

BEZPIECZEŃSTWO CZŁOWIEKA W WARUNKACH RYZYKA I NIEPEWNOŚCI

HUMAN SAFETY IN RISK AND UNCERTAINTY CONDITIONS

Zarys treści: W niestabilnym świecie można zaobserwować coraz większą determinację człowieka w poszukiwaniu bezpieczeństwa. Obecne czasy niosą ze sobą wiele różnorodnych zdarzeń i zagrożeń mających wpływ na poczucie bezpieczeństwa wielu osób. Bardzo często człowiek podejmuje ważne decyzje w warunkach ryzyka i niepewności. Dlatego też odpowiednia edukacja człowieka może znacznie pomóc w przeciwdziałaniu zagrożeniom.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na bezpieczeństwo człowieka w kontekście istniejących zagrożeń i wyzwań, w tym pokazanie skutków zagrożeń oraz wskazanie możliwości przeciwdziałania tym zdarzeniom, wykorzystując instrumentarium edukacji dla bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: zagrożenia, wyzwania, bezpieczeństwo, ryzyko, edukacja dla bezpieczeństwa.

Keywords: threats, challenges, security, risk, education for the safety.

Wstęp

Przemiany na przełomie wieków dotyczą wielu różnych sfer życia i działalności człowieka oraz całych społeczeństw, w tym również sfery bezpieczeństwa¹

¹ W przedmiocie bezpieczeństwa zob. szerzej: M. Czuryk, K. Dunaj, M. Karpiuk, K. Prokop, *Bezpieczeństwo państwa. Zagadnienia prawne i administracyjne*, Olsztyn 2016; M. Karpiuk, *Zadania i kompetencje zespolonej administracji rządowej w sferze bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty materialne i formalne*, Warszawa 2013; *Aspekty prawne bezpieczeństwa narodowego RP. Część ogólna*, W. Kitler, M. Czuryk, M. Karpiuk (red.), Warszawa 2013; M. Karpiuk, *Miejsce samorządu terytorialnego w przestrzeni bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2014; K. Chałubińska-Jentkiewicz, M. Karpiuk, K. Zalaśńska, *Pracownicy bezpieczeństwa kulturowego*, Siedlce 2016; M. Karpiuk, *Właściwość wojewody w zakresie*

i obronności². W świetle dotychczasowej wiedzy zasadne wydają się pytania dotyczące np. tego, dlaczego jednym ludziom, grupom społecznym, a nawet całym społeczeństwom żyje się godniej, wygodniej i bezpieczniej niż innym? Dlaczego są one bardziej pewne swojego bytu i perspektyw rozwojowych³, podczas kiedy inne społeczeństwa i społeczności odczuwają prawie permanentny deficyt bezpieczeństwa w różnych jego wymiarach? Czy jest to uwarunkowane głównie czynnikami obiektywnymi, takimi jak położenie geograficzne, dostęp do bogactw naturalnych zasobów, czy może istniejącymi zagrożeniami i wyzwaniami?

Należy podkreślić, że zarówno zagrożenia, jak i wyzwania w obszarze bezpieczeństwa człowieka mogą być spowodowane istniejącym ryzykiem i niepewnością. Zarówno pierwszy, jaki drugi termin dość ściśle związany jest z osobowością człowieka i jego relacjami z otoczeniem. Słowo „ryzyko” pochodzi ze starołoskiego *risicare*, które oznacza tyle, co „odważyć się”. W tym sensie ryzyko jest raczej wyborem, a nie nieuchronnym przeznaczeniem⁴. Ryzyko jest obecne we wszystkich dziedzinach działalności człowieka wówczas, gdy nie jest on w stanie kontrolować albo dokładnie przewidzieć przyszłości. Natomiast niepewność jest „powątpiewaniem w zdolność do przewidywania skutków obecnych działań”. Mamy z nią do czynienia wtedy, gdy dostrzegamy, że skutki obecnych działań nie mogą być poznane z absolutną pewnością. Określenia „ryzyko” i „niepewność” często występują razem bądź nawet są ze sobą utożsamiane, ale nie oznaczają tego samego⁵.

Rozwój cywilizacyjny, szczególnie na przełomie XXI wieku, wpływa na charakter współczesnego środowiska bezpieczeństwa człowieka i jest trudny do kontrolowania.

Słusznie Marian Cieślarczyk zauważa, że środowisko naturalne przeżywa kryzys, przejawiający się wyczerpywaniem zasobów naturalnych, w tym wody, zwiększanie obszarów pustynnych, zanieczyszczenie powietrza, wyraźnymi zmianami klimatycznymi, zakłóceniami naturalnych procesów regulacyjnych w przyrodzie. Jednocześnie w procesie globalizacji rośnie współzależność gospodarek oraz prawie nieograniczone możliwości handlowe. W sferze handlu maleje rola państwa, a wzrasta rola

zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz zapobiegania zagrożeniu życia i zdrowia, „Zeszyty Naukowe KUL” 2018, nr 2; M. Czuryk, K. Dunaj, M. Karpiuk, K. Prokop, *Prawo zarządzania kryzysowego. Zarys systemu*, Olsztyn 2016; M. Karpiuk, *Activities of the local government units in the scope of telecommunication*, „Cybersecurity and Law” 2019, nr 1; M. Karpiuk, N. Szczęch, *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe*, Olsztyn 2017.

² W przedmiocie obronności zob. szerzej: M. Karpiuk, *Służba wojskowa żołnierzy zawodowych*, Olsztyn 2019; M. Bożek, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Zasady ustroju politycznego państwa*, Poznań 2012; M. Karpiuk, *Pomoc Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej udzielana Policji*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2018, nr 1; M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego oraz żołnierzy zawodowych wyznaczonych na stanowiska służbowe w tych formacjach*, Olsztyn 2017; M. Karpiuk, *Tereny zamknięte ze względu na obronność i bezpieczeństwo państwa ustanawiane przez organy administracji rządowej*, „Ius Novum” 2016, nr 4, s. 196.

³ M. Perz, *Kultura bezpieczeństwa społeczeństwa polskiego i szwajcarskiego. Praca magisterska*, Katedra Edukacji Obronnej Instytutu Pedagogiki Akademii Podlaskiej, Siedlce 2006.

⁴ P.L. Bernstein, *Przeciw Bogom. Niezwykłe dzieje ryzyka*, Warszawa 1997, s. 19–20.

⁵ D. Dziawgo, *Credit-rating. Ryzyko i obligacje na międzynarodowym rynku finansowym*, Warszawa 1998, s. 13.

instytucji i organizacji międzynarodowych, korporacji; następuje także ograniczanie wspólnot socjalnych itp. Jednocześnie uwidaczniają się coraz wyraźniej tendencje regionalizacyjne. W sferze międzynarodowej już od jakiegoś czasu można było zauważyć wyraźne zwiększanie się liczby państw demokratycznych, przy rosnącej roli władzy autorytarnej w niektórych częściach świata, m.in. w północnej i centralnej Afryce, w południowej Azji, a także powstawanie międzynarodowych organizacji przestępczych handlujących bronią i narkotykami. W tym okresie wyraźnie wzrasta również zagrożenie terroryzmem. Wiele wskazuje jednak na to, że zmieniają się i będą się zmieniać formy jego działania. Organizacje przestępcze i terrorystyczne dostrzegają bowiem wzrost znaczenia informacji i globalnych sieci informacyjnych dla współczesnych społeczeństw, globalizację kultury i wzrastającą rolę mediów oraz ich wpływ na różne sfery życia, w tym na politykę, walkę i wojnę informacyjną⁶.

Warto zauważyć, że człowiek funkcjonuje w różnych środowiskach i przestrzeniach społecznych. W każdej chwili jest narażony na różne zagrożenia, które mogą występować w różnych miejscach, m.in. w szkole, na uczelni, w pracy zawodowej, w czasie wolnym, w podróży itp. Zagrożenia te mogą być splotem różnych niekorzystnych sytuacji, nieszczęść, ale także mogą być celowym działaniem człowieka. Wśród wielu czynników zagrażających współczesnemu człowiekowi należy wymienić czynniki wewnętrzne (zależne od człowieka) i zewnętrzne (niezależne od człowieka). Bezpieczeństwo jest istotne dla każdej osoby, bez względu na wiek. Wiąże się ono z więzią uczuciową, przywiązaniem, bezpośrednim i stałym kontaktem z bliskimi osobami, przynależnością, wsparciem, przekonaniem o posiadaniu kogoś, kto ochroni przed zagrożeniami. Jego brak prowadzi do poczucia osamotnienia lub zaburzenia osobowości⁷.

Podmiotem dociekań autora jest człowiek funkcjonujący w określonym środowisku, w którym podejmuje różne decyzje narażone w pewnym stopniu ryzykiem i niepewnością. Owe zdarzenia wynikać mogą z wielu przyczyn, m.in. osobowych, braku wiedzy i umiejętności, skomplikowanego otoczenia (stopnia i rodzaju zagrożeń), losowych zdarzeń, braku szczęścia itp. Nasilające się ryzyko i niepewność często są konsekwencją istniejących zagrożeń.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na bezpieczeństwo człowieka w kontekście istniejących zagrożeń i wyzwań, w tym pokazanie skutków zagrożeń oraz wskazanie możliwości przeciwdziałania tym zdarzeniom, wykorzystując instrumentarium edukacji dla bezpieczeństwa.

Główny problem badawczy sformułowany w niniejszym artykule brzmi następująco: *W jaki sposób reaguje (zachowuje się) człowiek będący w sytuacji zagrożeń i jak może pomóc w tym zakresie edukacja dla bezpieczeństwa?*

⁶ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa w realiach XXI wieku*, [w:] *Czynić świat bardziej bezpiecznym*, A. Cudowska, J. Kunikowski (red.), Siedlce 2007, s. 114–115.

⁷ A. Pieczywok, *Stylizacja bezpieczeństwa człowieka w środowisku społecznym*, „Studia nad Bezpieczeństwem” 2018, nr 3, s. 5–6.

Środowisko funkcjonowania człowieka – zagrożenia i ich skutki

Środowisko funkcjonowania człowieka będzie dotyczyło określonej przestrzeni jego bytowania. Każdy człowiek potrzebuje przestrzeni, w której będzie się czuł bezpiecznie i swobodnie. Przestrzeń ta, która bardzo często nazywana jest przestrzenią społeczną, stwarza nie tylko możliwości dotyczące przeciwdziałania wszelkim zagrożeniom, ale ma także wpływ na rozwój człowieka i jakość jego życia. Nie zawsze jesteśmy tego świadomi i często nie przywiązujemy dostatecznej wagi do warunków, w jakich proces kształtowania bezpieczeństwa człowieka się odbywa⁸.

Przestrzeń środowiskowa ma dość istotne znaczenie w kreowaniu postępowania człowieka wobec istnienia sytuacji trudnych i kryzysowych. Oddziałuje na jego psychikę i sposób myślenia o bezpieczeństwie. W przestrzeni tej występują określone przedmioty (obiekty), instytucje, podmioty, relacje między nimi, ale także pojawia się duży stopień nasilenia ryzyka i niepewności.

Ryzyko jest kategorią wszechobecną w działalności człowieka i obejmuje wszystkie dziedziny jego działalności. Nie jest ono zjawiskiem jednorodnym, dlatego trudno jest podać jedną uniwersalną definicję. Ryzyko można badać w aspekcie obiektywnym oraz w aspekcie subiektywnym, pamiętając jednak, że jest ono kategorią zmienną, czyli bardziej procesem niż stanem świata zewnętrznego. Można zatem badać i definiować ryzyko w zależności od określonego aspektu, czyli ujęcia oraz kontekstu⁹.

Ludzkość znajduje się obecnie w „punkcie zwrotnym”¹⁰: w obliczu ujawniających się coraz to nowych zagrożeń (pułapka technologiczna, możliwość atomowej samozagłady, kryzys ekologiczny i fizyczne granice wzrostu, perspektywa projektowania i hodowli ludzi, terroryzm, globalny turbokapitalizm i jego społeczne konsekwencje itd.) powszechnie mówi się o kryzysie cywilizacyjnym, o „końcu świata, jaki znamy” i kwestionuje dotychczasowy, dominujący w skali świata model rozwoju cywilizacyjnego¹¹. W dyskusjach wokół tej problematyki kwestie dotyczące zagrożeń i wyzwań dla bezpieczeństwa człowieka, w tym powiązań i jego relacji ze społeczeństwem, zajmują ważne miejsce. Jest tak, gdyż kwestie te dotyczą spraw podstawowych – można wręcz powiedzieć, że najważniejszych – z punktu widzenia dobrostanu i egzystencji człowieka (społeczeństwa) oraz biosfery warunkującej przecież zarówno biologiczny wymiar ludzkiego życia, jak i dalszy rozwój cywilizacyjny.

Zagrożenia cywilizacyjne przekraczają granice państw narodowych, rozprzestrzeniają się wraz z procesami globalizacji świata. Wywołują wiele niebezpieczeństw dla życia ludzi, tym groźniejszych, że niewidocznych, poznawalnych o tyle, o ile zostaną

⁸ M. Czuryk, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo człowieka w procesie zmian społecznych, kulturowych i edukacyjnych*, Olsztyn 2018, s. 194–195.

⁹ Por. W. Tarczyński, M. Mojsiewicz, *Zarządzanie ryzykiem. Podstawowe zagadnienia*, Warszawa 2001.

¹⁰ F. Capra, *Punkt zwrotny*, Warszawa 1987.

¹¹ Por. I. Wallerstein, *Koniec świata jaki znamy*, Warszawa 2004; E. Luttwak, *Turbokapitalizm*, Wrocław 2000; H.P. Martin, H. Schumann, *Pułapka globalizacji*, Wrocław 1999; D.C. Korten, *Świat po kapitalizmie*, Łódź 2002; S. Amin, *Zmurszały kapitalizm*, Warszawa 2004; F. Fukuyama, *Koniec człowieka*, Kraków 2004; L.R. Brown, *Gospodarka ekologiczna na miarę Ziemi*, Warszawa 2003 i in.

zdefiniowane przez naukę. Zagrożenia te zasadniczo zmieniają sytuację społeczną i jednostkową, wywołują nowe podziały, tworzą nowe obszary marginalizacji i wykluczenia. W połączeniu z przemianami trzeciej fali globalizacji¹² stanowią być może jeden z najistotniejszych czynników decydujących o kondycji współczesnego społeczeństwa światowego.

W podręczniku akademickim do pedagogiki Bogusław Sliwerski napisał: „Coraz częściej doświadczamy dramatycznych wyzwań współczesnego świata, jakimi są dehumanizacja polityki, oświaty i stosunków międzyludzkich, postępujące niszczenie środowiska życia, terroryzm czy permanentne wojny. Nie można się zatem dziwić, że punktem wyjścia dyskursu nad rolą współczesnego człowieka w systemie bezpieczeństwa czyni się stan aktualnego zagrożenia życia czy upadku cywilizacji [...]. Żyjemy w świecie, który w coraz mniejszym stopniu pozwala ludziom zrozumieć swoje środowisko życia, poddawać je własnej kontroli, czy kształtować na własną rękę [...]. Człowiek pragnie jednak poszerzenia zakresu swoich doświadczeń i świadomości, by móc żyć w takim świecie”¹³.

Narastają także różnego rodzaju zagrożenia i niepokoje społeczne, dla których doskonałą pożywką są; analfabetyzm, bezrobocie, bezdomność, ubóstwo, fanatyzm. W „pękniętej” nowoczesności kształtują się więc nowe formy życia społecznego, polegające na nakładaniu się i powiązaniu zindywidualizowanej prywatności i pozornie oddzielonych instytucjonalnych dziedzin i sektorów produkcji, edukacji, konsumpcji, rynku pracy itp.

W otaczającej nas gęstej sieci informacji zaczyna brakować jakiegoś mechanizmu sortującego, jakichś kryteriów, które pozwalałyby odróżnić informacje potrzebne od zbędnych, wiedzę od szumu. Innymi słowy, jak pisze Thomas Eriksen: „(...) kiedy coraz większe ilości informacji rozprawdane są z coraz większą szybkością, coraz trudniej jest też tworzyć spójne narracje, porządki, sekwencje rozwoju. Grozi nastanie hegemonii fragmentów. Znajduje to odbicie w naszym stosunku do wiedzy, pracy i stylu życia w najszerszym sensie. Przyczyna i skutek, wewnętrzny organiczny wzrost, dojrzałość i doświadczenie – te i podobne kategorie znajdują się w takiej sytuacji pod silną presją”¹⁴.

Zarówno zagrożenia cywilizacyjne, informacyjne, naturalne, społeczne, kulturowe, jak i osobowościowe potęgują określone skutki w funkcjonowaniu człowieka w społeczeństwie. Prawie każde zagrożenie rodzi skutki wtórne, które są równie niebezpieczne, co pierwotne i mogą być przesłanką dla kolejnych niespodziewanych zdarzeń.

Janusz Czerny¹⁵, pisząc o kryzysie wartości, zwraca uwagę na konflikt aksjologiczny, jaki ma miejsce w dzisiejszym świecie, a rozgrywa się między światem wartości duchowych i materialnych, między sumieniem ludzkim a dokonywanymi

¹² E. Wnuk-Lipiński, *Świat międzyepoki*, Kraków 2004.

¹³ B. Sliwerski, *Wstęp*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, Z. Kwiecieński, B. Sliwerski (red.), Warszawa 2006, s. 184.

¹⁴ T.H. Eriksen, *Tyrania chwili. Szybko i wolno płynący czas w erze informacji*, przeł. G. Sokół, Warszawa 2003.

¹⁵ J. Czerny, *Zagrożenia wychowawcze we współczesnym świecie*, Katowice 1999, s. 65–76.

czynami, między byciem a posiadaniem. Opisuje on także zjawisko zwane przesunięciem aksjologicznym, które jest odpowiedzialne za upowszechnianie się zła, destrukcji, przemocy i patologii. Polega ono na fakcie, że w czasach nam współczesnych doszło do gloryfikacji, w stopniu znacznie wyższym niż kiedykolwiek przedtem, wartości materialnych, ich przewagi nad wartościami humanistycznymi, zwanymi czasami wartościami duchowymi.

Współczesne uwikłanie w kulturowe ambiwalencje, stanowiące panoramę rozproszonych odpowiedzi na pytania ostateczne, czyli te, które dotyczą m.in. rozumienia świata, wiary w trwałość ludzkich wartości oraz pragnienie postrzegania świata jako ciągłego, może się przekładać na poczucie ambiwalencji, ujawniające się w psychoduchowym rozdarciu, permanentnym poczuciu rozchwiania czy miotania się¹⁶. I choć sama ambiwalencja wpisana jest immanentnie w kondycję ludzką, to brak mechanizmów obronnych, które pozwalają jednostce zabezpieczać poczucie integracji wewnętrznej, może prowadzić do zaburzenia m.in. potrzeb bezpieczeństwa i stabilizacji (por. koncepcję potrzeb Abraham H. Masłowa). Zakłócenia realizacji tych potrzeb, zdaniem znawców przedmiotu, prowadzą do obniżenia m.in. poczucia sensu życia, czego konsekwencjami mogą być nerwice natręctw, redukcja potrzeb wyższego rzędu do koncentrowania się na sprawach związanych z poczuciem porządku i ładu, tendencja do oparcia się na kimś (lub na czymś) mającym znamiona trwałości. Psychiatrzy wśród nieprawidłowych cech i nieadekwatnych postaw ludzi doświadczających nerwicy wymieniają m.in.: płytkość uczuciową, sztywność, niepewność, zależność od innych, wrażliwość, bierność, uległość, dominację, agresywność. Cechy te zwiększają prawdopodobieństwo tego, że ludzie je przejawiający są skłonni do odbierania różnych sytuacji jako trudne¹⁷.

Nieradzenie sobie z własną emocjonalnością sprzyja zaburzeniom osobowości. Przykładem może być tu osobowość chwiejna emocjonalnie o typie impulsywnym bądź tzw. osobowość pograniczna, osobowość lękowa czy osobowość zależna¹⁸.

Tożsamość współczesnego człowieka, nazwana przez Gordona Mathewsa „tożsamością konsumenta”¹⁹, stanowi poważne zagrożenie zarówno dla przyszłości społeczeństwa, jak i samego podmiotu. Człowiek współczesny – jak to określił E. Fromm – „tylko żyje w złudzeniu, iż wie, czego chce, gdy w istocie chce tylko tego, czego się odeń wymaga. (...) w wyniku tego procesu zatracą swoje *ja*, bez którego nie ma prawdziwego bezpieczeństwa wolnej jednostki”.

Czynnikami wywołującymi osobowościowe zaburzenia poczucia bezpieczeństwa człowieka są głównie takie źródła, jak: sytuacje kryzysowe, strach, wyobrażenia i panika.

Skrajne, ujemne skutki sytuacji trudnych często doprowadzają do wystąpienia urazu psychicznego. Powodują go różnego rodzaju przykre wydarzenia i trudne sytuacje życiowe – od stosunkowo drobnych niepowodzeń do wydarzeń wstrząsających, które wywierają destrukcyjny wpływ na stan psychiczny człowieka.

¹⁶ Por. W.J. Burszta, *Różnorodność i tożsamość. Antropologia jako kulturowa refleksyjność*, Poznań 2004.

¹⁷ S. Leder, *Nerwice*, [w:] *Psychiatria – podręcznik dla studentów*, A. Bilikiewicz (red.), Warszawa 1998, s. 285–286.

¹⁸ A. Jakubik, *Zaburzenia osobowości*, [w:] *Psychiatria...*, A. Bilikiewicz (red.).

¹⁹ G. Mathews, *Supermarket kultury. Globalna kultura a tożsamość jednostki*, Warszawa 2003.

Kryzys kultury wysokiej i jej marginalizacja w zalewie masowej komercji przyczynia się do pogarszania ogólnej kondycji duchowej człowieka, którego rozwój intelektualny i wrażliwość etyczna, estetyczna itp. nie są pobudzane do wzrostu ze względu na brak takowych stymulacji w oferowanym mu przekazie, którego producentowi już w swej intencji nastawieni są przede wszystkim na oglądalność, a nie na jego edukacyjne walory.

Wśród zjawisk negatywnych towarzyszących kształtowaniu się społeczeństwa informacyjnego najczęściej wymienia się wzrost bezrobocia. Automatyzacja stosowanych technologii wymusza redukcje zatrudnienia, uznając liczne zawody za niepotrzebne. Przejście z ery industrialnej do postindustrialnej pociąga za sobą kurczenie się sektorów publicznych, a co za tym idzie – konieczność przekwalifikowania się.

Żyjąc w XXI wieku, jesteśmy świadkami głębokich przemian społecznych spowodowanych w głównej mierze postępem technicznym. Rozwój w dziedzinie informatyki i telekomunikacji oraz rosnąca ilość informacji przyczyniły się do powstania nowego społeczeństwa – społeczeństwa informatycznego²⁰.

Uzależnienie od Internetu dotyczy ciągłego poszukiwania, przesyłania, tworzenia informacji, uczestniczenia w grach interakcyjnych, uprawiania e-hazardu. Konsumpcja informacji i obecność technologii cyfrowych nie mają żadnych ograniczeń, a przecież perspektywa rozwoju jest ogromna.

Dzisiejsza rzeczywistość kształtuje wiele innych zagrożeń człowieka i ich skutków, m.in.:

- 1) niszczenie środowiska naturalnego: eksploatacje bogactw ziemi, lasów, gleb, wód, powodujące zaburzenia genetyczne, wyczerpanie surowców naturalnych;
- 2) osłabienie więzi społecznych: urzędnicy techniczne, informatyczne powodują osłabienie się więzi społecznych poprzez zmniejszoną liczbę kontaktów bezpośrednich zarówno w stosunkach w pracy, jak i w życiu prywatnym²¹;
- 3) trudności w zrozumieniu i przystosowaniu się człowieka do coraz szybszego tempa życia, powodujące konieczność dokonywania ciągłych wyborów. Wyzwanie to rodzi stres, niepewność jutra, izolowanie się od społeczeństwa²²;
- 4) podział między rozwojem materialnym i duchowym: kształtujący się ład dwubiegowości życia kulturowego wymusza podział na państwa bogate i biedne, na posługujące się nowoczesnymi urządzeniami technicznymi oraz na takie, które nie mają dostępu do nowoczesnego sprzętu;
- 5) osłabienie kreatywności intelektualnej. Informacje, które otrzymuje człowiek za pośrednictwem urządzeń informatycznych powodują, że przyjmuje je bez refleksji. W konsekwencji osłabiona zostaje zdolność do wartościowania zgodnego z przyjętymi normami²³;

²⁰ M. Raczkowska-Lipińska, *Problem zagrożeń internetowych w edukacji akademickiej*, [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem w Unii Europejskiej*, M. Lisiecki, M. Raczkowska-Lipińska (red.), Józefów 2008, s. 183.

²¹ Por. Toffler, *Trzecia fala*, Warszawa 1977; Z. Bauman, *Globalizacja*, Warszawa 2002.

²² W. Nowak, *Patologia struktur edukacyjnych. Wprowadzenie*, Bydgoszcz 1999.

²³ A. Chodurski, *Kształtowanie się nowego globalnego ładu kulturowo-cywilizacyjnego a bezpieczeństwo Polski*, [w:] *Bezpieczeństwo państw a procesy migracyjne*, L. Kacprzak, J. Knopka (red.), Piła 2008, s. 62.

- 6) wykorzystanie urządzeń informatycznych do działań terrorystycznych oraz w sferze inżynierii genetycznej;
- 7) rozwój międzynarodowych i lokalnych organizacji przestępczych, mafijnych, terrorystycznych, handel bronią „żywym towarem”²⁴.

Wspomnieć też należy o innych rodzajach i skutkach zagrożeń, m.in. żywnościowych (choroby, niedożywienie, zakażenia, zatrucia itp.), socjalnych (bezrobocie, bezdomność, przestępczość, narkomania, alkoholizm, uzależnienia, wykluczenie społeczne itp.), demograficznych (migracje, zjawisko depopulacji, spadek urodzeń itp.), zdrowotnych (choroby, zgony, stan zdrowia psychicznego itp.), kulturowych (globalizm kulturowy, zmniejszanie się roli symboli narodowych, grabież kulturowa itp.).

Wraz z narodzinami nowej cywilizacji pojawiły się inne skutki zagrożeń, są to „choroby cywilizacyjne”. Źródłem tych chorób stał się błyskawiczny postęp we wszystkich dziedzinach życia. Są to schorzenia związane z ujemnymi skutkami życia w warunkach wysokiej cywilizacji, można do nich zaliczyć:

- 1) sytuacje stresowe;
- 2) małą ruchliwość mięśniową;
- 3) skażenie środowiska;
- 4) złe odżywianie.

Choroby cywilizacyjne to głównie nadciśnienie tętnicze, choroba wieńcowa, choroba wrzodowa, alergie, choroby psychiczne (depresja) i uzależnienia (pracoholizm)²⁵.

Edukacja na rzecz kształtowania poczucia bezpieczeństwa

Najbardziej rewolucyjne zmiany wiążą się z realizacją modelu kształcenia w społeczeństwie informacyjnym w dobie globalizacji, gdyż młodzi ludzie muszą nauczyć się krytycznego postrzegania rzeczywistości, odkrywania i analizowania pojęć oraz znaczeń. XXI wiek przynosi postęp w technologii informatycznej, co ma wpływ na nauczanie, uczenie się młodzieży, a także na przejmowanie przez uczniów odpowiedzialności za własną drogę kształcenia²⁶.

Dla edukacji na rzecz kształtowania poczucia bezpieczeństwa zadaniem niezmiernie wagi jest kształcenie i wychowywanie do odpowiedzialności – najpierw

²⁴ J. Szmyd, *Cywilizacja w zagrożeniu: Imperatywy i antynomie moralne*, [w:] *Filozofia wobec XXI wieku*, L. Gawor (red.), Lublin 2004, s. 17.

²⁵ J. Kunikowski, *Bezpieczeństwo i zagrożenia współczesnego człowieka*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a proces transformacji systemowej*, J. Dębowski, E. Jarmoch, A. Świdorski (red.), Siedlce 2006, s. 97.

²⁶ M. Czuryk, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo człowieka w procesie zmian społecznych, kulturowych i edukacyjnych...*, s. 206. W przedmiocie społeczeństwa informacyjnego oraz bezpieczeństwa informacyjnego zob. szerzej: K. Chałubińska-Jentkiewicz, M. Karpiuk, *Prawo nowych technologii. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2015; M. Karpiuk, K. Chałubińska-Jentkiewicz, *Prawo bezpieczeństwa informacyjnego*, Warszawa 2015; K. Chałubińska-Jentkiewicz, M. Karpiuk, *Informacja i informatyzacja w administracji publicznej*, Warszawa 2015.

w środowisku rodzinnym, potem szkołach i placówkach opiekuńczo-wychowawczych, uczelniach, poprzez mass media, działania polityków, kulturę. Tu trzeba uświadomić sobie, że obok nauczania przekazującego wiedzę gotową, możliwe jest i potrzebne uczenie się poprzez doświadczanie, i że te dwa typy uczenia się trzeba umiejętnie łączyć. Podobnie należy dążyć do wzbogacania repertuaru modeli nauczania tradycyjnego, poznawczo-przekazującego, o modele samodzielnych, krytycznych dociekań, nauczanie interakcyjne, rozwijające osobowość i modele czynnościowe. Możliwe jest też krytyczne wzbogacanie ról nauczycielskich, w których od urabiania i przekazywania można przechodzić do ułatwiania studiowania, modelowania procesu uczenia się czy konsultowania procesów samodzielnego uczenia się²⁷.

Edukacja wywiera duży wpływ na wiele elementów życia społeczno-gospodarczego, kulturalnego, ale także związanego z bezpieczeństwem człowieka. Szczególne znaczenie ma w kreowaniu właściwych postaw i wartości, zdobywaniu wiadomości i umiejętności w obszarze przeciwdziałania różnym zagrożeniom.

W obszarze międzynarodowym istotną rolę odgrywa edukacja globalna. Edukacja ta jest częścią kształcenia obywatelskiego i wychowania, która rozszerza jego zakres przez uświadamianie istnienia zjawisk i współzależności łączących ludzi i miejsca. Jej celem jest przygotowanie odbiorców do stawiania czoła wyzwaniom dotyczącym całej ludzkości²⁸.

Edukacja globalna skierowana powinna być na problemy świata i rozwiązywanie ich na poziomie światowym, edukacją „obywatela świata”, wyposażająca człowieka w globalną świadomość, upowszechniająca osiągnięcia naukowe i światową kulturę, eliminująca ksenofobię i uprzedzenia. Edukacji przypisuje się umożliwianie człowiekowi globalnego przetrwania i rozwoju (edukacja powszechna, holistyczna, wielokulturowa). Stąd w każdym społeczeństwie wypracowywane są różne koncepcje przedstawiające rozwiązania trudnych problemów współczesności poprzez wspólne działania (przemoc i terroryzm, ubóstwo, bieda, bezradność, bezrobocie, zagrożenie naturalnego środowiska, analfabetyzm, problem wartości, więzi międzyludzkich, dziedzictwa kulturowego). Ostatnio coraz więcej programów edukacyjnych dotyczy stosunków między cywilizacjami, religiami, kulturami, państwami, narodami, upowszechniania osiągnięć naukowych, przepływu i wymiany wartości, tradycji oraz związanych z tym perspektyw porozumienia i pokoju. Niezależnie bowiem od różnic społecznych, kulturowych, politycznych czy ekonomiczno-gospodarczych globalizacja jest procesem nieuniknionym i nieodwracalnym²⁹.

Edukacja może i powinna wspierać jednostki i grupy w kreowaniu procesu kształtowania tożsamości międzykulturowej (od tożsamości rodzinnej, rodzinnej, lokalnej, parafialnej, etnicznej, regionalnej, poprzez narodową, państwową, kulturową, do europejskiej, światowej, globalnej). Skutkiem edukacji ma więc być dynamizacja

²⁷ *Ibidem*, s. 87.

²⁸ M. Czuryk, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo człowieka w procesie zmian społecznych, kulturowych i edukacyjnych...*, s. 210.

²⁹ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, s. 252.

społeczno-kulturowa różnych grup, wzajemne poznanie, zbliżenie i integracja, z zachowaniem własnej odrębności i własnych wizji rozwoju³⁰.

Edukacja wobec bezpieczeństwa człowieka zagrożonego ma ścisły związek z wychowaniem do wartości społecznych i egzystencjalnych. Wychowanie to polega głównie na budzeniu u ludzi głębszej refleksji nad wartościami, a nie jedynie na przekazywaniu ich w sposób podobny do przekazywania wiedzy. Doniosłość wychowania do wartości we współczesnym świecie uzasadnia się przede wszystkim tym, że stanowi ono na ogół udaną próbę przeciwstawienia się łatwo zauważalnemu obecnie i z dnia na dzień nasilającemu się kryzysowi wartości. Kryzys ten przejawia się już nie tylko w różnego rodzaju okrucieństwach i zbrodniach popełnianych przez dorosłych, lecz także w karygodnych i ohydnych występkach coraz większej liczby nieletnich. Nawet u dzieci przybierają one niekiedy postać okrutnych i wyrafinowanych przestępstw. Nie ulega wątpliwości, że jednym z głównych powodów takich przewinień jest brak uwewnętrznionych wartości podstawowych. To one bowiem są na ogół poważnym ostrzeżeniem i hamulcem przed wyrządzaniem krzywdy innym i brakiem poszanowania dla życia jako najwyższego dobra każdego człowieka, i nie tylko³¹. Poza tym wychowanie do wartości uczy nie tylko umiejętności odróżniania tego, co dobre, od tego, co złe. Umożliwia także ocenę ogólnej sytuacji życiowej, w jakiej aktualnie znajdują się wychowankowie. Skłania ich do podejmowania pracy nad sobą, czyli wdraża ich do samokontroli i samowychowania. Przede wszystkim jednak dzięki wychowaniu do wartości ludzie uczą się szacunku dla wartości uniwersalnych (ogólnoludzkich), takich jak dobro, prawda i piękno. Utwierdzają się w przekonaniu, że warto być uczciwym, pomimo iż nie zawsze zachowanie takie zapewnia korzyści materialne i spotyka się z wdzięcznością ludzi. Nabierają również pewności, że zaspokajanie cudzych potrzeb jest ważne, a niekiedy nawet ważniejsze niż zabieganie o własne dobro³².

Edukacja dla bezpieczeństwa człowieka musi opierać się na wartościach ogólnoludzkich, narodowych, społecznych czy też osobistych. Z tego wyrasta potrzeba obrony pokoju, ochrona środowiska naturalnego, dążenie do przestrzegania pewnych zasad w swoim życiu. Zauważyć przy tym należy, że ostatnio zachwiana została hierarchia wartości, zmieniły się cele i priorytety życiowe wielu obywateli. Poddaje się w wątpliwość dotychczas obowiązujące normy zwyczajowe, a nawet prawne, rozwijają się nowe formy patologii społecznych³³.

Niedoceniając wartości w wychowaniu na ogół prowadzi do wzrostu zjawiska brutalizacji życia, a także różnych innych przejawów patologii społecznej w postaci: arogancji, pijaństwa, narkomanii, ksenofobii, agresji itp. Dlatego tak ważne jest wpajanie wychowankom już do najmłodszych lat wartości wpływających na

³⁰ M. Czuryk, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo człowieka w procesie zmian społecznych, kulturowych i edukacyjnych...*, s. 210.

³¹ M. Łobocki, *W trosce o wychowanie w szkole*, Kraków 2007, s. 84.

³² J. Gierszewski, A. Pieczywok, *Społeczny wymiar bezpieczeństwa człowieka*, Warszawa 2019, s. 227.

³³ M. Czuryk, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo człowieka w procesie zmian społecznych, kulturowych i edukacyjnych...*, s. 207.

kształtowanie poczucia bezpieczeństwa obywateli, takich jak: wolność, odpowiedzialność, sprawiedliwość oraz tolerancja i altruizm.

Na kształtowanie poczucia bezpieczeństwa obywateli, oprócz wartości służących budowaniu kultury bezpieczeństwa, mają też wpływ różnego rodzaju środki i narzędzia bezpieczeństwa. Środki bezpieczeństwa narodowego – w ujęciu przedmiotowym – mogą obejmować działania: dyplomatyczne, ekonomiczne, wojskowe, wewnętrzne (poczynania podejmowane w zakresie działania straży, służb i inspekcji, m.in. na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa publicznego i powszechnego), kulturowe (ideologiczne), naukowo-techniczne, ekologiczne, normatywne, specjalne itp., przy czym środki należy tu odróżnić od narzędzi polityki. Te pierwsze bowiem to przedsięwzięcia podejmowane w celu zmiany lub utrzymania stanu rzeczy, zaś drugie to przedmioty używane do realizacji owych przedsięwzięć³⁴.

Edukacja na rzecz kształtowania poczucia bezpieczeństwa człowieka wymaga zmian w kontekście dydaktyki jej przekazu, zarówno w wersji formalnej (instytucjonalnej), jak i pozaformalnej (organizacje, stowarzyszenia, społeczność kolana, media). Wyraźnie widoczny jest związek dydaktyki z psychologią, a w szczególności z teoriami rozwoju osobowości człowieka czy też psychologicznymi teoriami uczenia się. Ekspozycja psychologii poznawczej w interpretacji rozwoju człowieka i analizie procesu uczenia się z perspektywy edukacji dla bezpieczeństwa staje się podstawą do innego rozumienia i uprawiania kształcenia³⁵.

Pożądanym kierunkiem zmian w dydaktyce nauk o bezpieczeństwie jest kształtowanie paradygmatu edukacji podmiotowej, według którego osoba ucząca się staje się podmiotem kształcenia. Organizowanie edukacji wyznaczają nie potrzeby państwa, a aspiracje, potrzeby życiowe i rozwój jednostek oraz grup społecznych.

W dobie kryzysu edukacyjnego istotne jest poszukiwanie nowych celów kształcenia, a wśród nich ważne wydają się takie, jak kształcenie postawy twórczej, wychowanie do twórczej pracy, do zmiany społecznej, samorozwoju. Dążenie do celów kształcenia związanych z wysiłkiem intelektualnym, z przetwarzaniem i wytwarzaniem wiedzy, z poszukiwaniem rozwiązań alternatywnych jest istotnym warunkiem rozwijania aktywności twórczej osób uczących się. Istotną kwestią w dydaktyce nauk o bezpieczeństwie jest dobór i wykorzystanie treści kształcenia. Treści te powinny być dostosowane do celów i efektów kształcenia, potrzeb społecznych, rodzaju i poziomu edukacji oraz możliwości intelektualnych uczących się. W dydaktyce nauk o bezpieczeństwie w większym stopniu należy ekspozować potrzebę rozwijania twórczego myślenia z wykorzystaniem różnych technik twórczego rozwiązywania problemów. Techniki te rozwijają wrażliwość na problemy, ćwiczą giętkość i płynność myślenia, stwarzają okazję do poszukiwania oryginalnych, twórczych rozwiązań, kształcą umiejętność podejmowania racjonalnych decyzji i umiejętność uczenia się innowacyjnego³⁶.

³⁴ J. Gierszewski, A. Pieczywok, *Spoleczny wymiar bezpieczeństwa człowieka...*, s. 201.

³⁵ A. Pieczywok, *Kierunki przemian dydaktyki w naukach o bezpieczeństwie*, „Historia i Polityka” 2018, nr 25, s. 26.

³⁶ *Ibidem*, s. 31–32, 34.

Podsumowanie

Cel niniejszego artykułu został osiągnięty, a sformułowany problem badawczy – rozwiązany. W wyniku zgromadzonego materiału informacyjnego i prowadzonych analiz autor artykułu doszedł do kilku spostrzeżeń i wniosków.

Współczesny świat determinuje wiele zagrożeń oraz wyzwań, zarówno w wymiarze lokalnym, jak i globalnym. W każdym obszarze życia społecznego pojawiają się sytuacje, wobec których człowiek musi podjąć działania, by się im przeciwstawić lub chociażby zminimalizować skutki ich występowania. Zagrożenia dotyczące bezpieczeństwa człowieka wynikają z kilku znaczących przyczyn, m.in. złożonej natury ludzkiej (osobowości), złożoności świata (zmian kulturowych i cywilizacyjnych), a także środowiska (otoczenia).

Bezpośrednie skutki zagrożeń mają znaczący wpływ na zdrowie i życie człowieka, ale także wpływają na stan jego bezpieczeństwa personalnego, relacje z otoczeniem, z drugim człowiekiem, kulturę bezpieczeństwa, pozycję ekonomiczną i społeczną, doświadczanie stresu życiowego, zawodowego itp. Dlatego tak ważne jest odpowiednio wcześniej rozpoznawanie zagrożeń, ich uwarunkowań, zależności, skali ujawniania się oraz skutków.

Ważne znaczenie w tym kontekście ma właściwie realizowana edukacja dla bezpieczeństwa, zarówno na płaszczyźnie instytucjonalnej (rodzina, szkoła, uczelnia, zakład pracy), ale także poprzez media, organizacje społeczne, wolontariat itp. Należy przy tym stwierdzić, że edukacja ta powinna być realizowana systematycznie i za pomocą różnych form (edukacja wielostronna, transgresyjna, aktywizująca) i metod kształcenia (burza mózgów, metody przypadków, inscenizacji, gier decyzyjnych, różnych technik dyskusji, metody projektu itp.). Efektem przekazywania wiedzy o bezpieczeństwie powinno być odpowiednie przygotowanie młodzieży i dorosłych do racjonalnych zachowań w obliczu zagrożeń cywilizacyjnych, społecznych i militarnych oraz aktywnego uczestniczenia w przedsięwzięciach obronnych prowadzonych przez organy administracji państwowej, samorządu terytorialnego i organizacje społeczne.

Wiele uwag kierowanych jest do systemu wartości przekazywanych zarówno w domu rodzinnym, jak i w szkołach. W aksjologicznej i emocjonalnej warstwie bezpieczeństwa poczesne miejsce powinny zajmować wartości podstawowe, a wśród nich zaufanie. Kategoria ta w sensie systemowym wymaga jednak większej troski i zainteresowania ze strony wszystkich światłych i cieszących się społecznym prestiżem jednostek i instytucji.

Media powinny w sposób systemowy uczestniczyć w podnoszeniu świadomości społecznej w zakresie bezpieczeństwa, występujących zagrożeń i ich zapobiegania. Ze względu na szeroki i powszechny dostęp odbiorców do telewizji publicznej należy – w ramach promowania wiedzy o bezpieczeństwie – częściej prowadzić w niej programy edukacyjno-profilaktyczne.

Zmiany w edukacji dla bezpieczeństwa nie są możliwe bez zmian dotychczasowego systemu kształcenia, dokształcania i doskonalenia nauczycieli i wychowawców. Dlatego powinni oni nieustannie podnosić swoje kompetencje w zakresie

rozpoznawania, rozumienia, akceptowania i respektowania celów i wartości ogólnoludzkich oraz społecznych. Ważne w tym miejscu są ich kompetencje zawodowe, osobowe i dydaktyczne. Warto też zwrócić uwagę, że w programie nauczania przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa (szkoła podstawowa, średnia) nauczyciel realizujący ten przedmiot winien także brać pod uwagę realne zagrożenia występujące w rzeczywistym środowisku, gdyż społeczność lokalna musi być przygotowana (organizacyjnie, psychicznie i technicznie) do sprostania każdej sytuacji zagrożenia, ograniczenia jej skutków i zapewnienia warunków przetrwania.

Bibliografia

- Amin S., *Zmurszały kapitalizm*, Warszawa 2004.
- Bernstein P.L., *Przeciw Bogom. Niezwykłe dzieje ryzyka*, Warszawa 1997.
- Bourdieu P., *Contre-feux: Propos pour servir à la résistance contre l'invasion néo-libérale, Paris 1998*, [w:] *Płynna nowoczesność*, Z. Bauman, Kraków 2006.
- Bożek M., Karpiuk M., Kostrubiec J., *Zasady ustroju politycznego państwa*, Poznań 2012.
- Brown L.R., *Gospodarka ekologiczna na miarę Ziemi*, Warszawa 2003.
- Capra F., *Punkt zwrotny*, Warszawa 1987.
- Chałubińska-Jentkiewicz K., Karpiuk M., *Informacja i informatyzacja w administracji publicznej*, Warszawa 2015.
- Chałubińska-Jentkiewicz K., Karpiuk M., *Prawo nowych technologii. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2015.
- Chałubińska-Jentkiewicz K., Karpiuk M., Zalańska K., *Prawo bezpieczeństwa kulturowego*, Siedlce 2016.
- Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa w realiach XXI wieku*, [w:] *Czynić świat bardziej bezpiecznym*, A. Cudowska, J. Kunikowski (red.), Siedlce 2007.
- Cudowska A., *Poczucie bezpieczeństwa personalnego w „w pełni nowoczesności” XXI wieku*, [w:] *Czynić świat bardziej bezpiecznym*, A. Cudowska, J. Kunikowski (red.), Siedlce 2007.
- Czerny J., *Zagrożenia wychowawcze we współczesnym świecie*, Katowice 1999.
- Czuryk M., Dunaj K., Karpiuk M., Prokop K., *Bezpieczeństwo państwa. Zagadnienia prawne i administracyjne*, Olsztyn 2016.
- Czuryk M., Dunaj K., Karpiuk M., Prokop K., *Prawo zarządzania kryzysowego. Zarys systemu*, Olsztyn 2016.
- Czuryk M., Drabik K., Pieczywok A., *Bezpieczeństwo człowieka w procesie zmian społecznych, kulturowych i edukacyjnych*, Olsztyn 2018.
- Dereń L., Polański E., *Wielki słownik języka polskiego*, Kraków 2008.
- Dunaj B., *Słownik współczesnego języka polskiego*, „Przegląd Reader’s Digest” 2001, t. 2.
- Dziawgo D., *Credit-rating. Ryzyko i obligacje na międzynarodowym rynku finansowym*, Warszawa 1998.
- Eriksen T.H., *Tyrania chwili. Szybko i wolno płynący czas w erze informacji*, przeł. G. Sokół, Warszawa 2003.
- Gierszewski J., Pieczywok A., *Spoleczny wymiar bezpieczeństwa człowieka*, Warszawa 2019.
- Karpiuk M., *Activities of the local government units in the scope of telecommunication, „Cybersecurity and Law” 2019, nr 1.*

- Karpiuk M., *Miejsce samorządu terytorialnego w przestrzeni bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2014.
- Karpiuk M., *Pomoc Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej udzielana Policji*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2018, nr 1.
- Karpiuk M., *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego oraz żołnierzy zawodowych wyznaczonych na stanowiska służbowe w tych formacjach*, Olsztyn 2017.
- Karpiuk M., *Służba wojskowa żołnierzy zawodowych*, Olsztyn 2019.
- Karpiuk M., *Tereny zamknięte ze względu na obronność i bezpieczeństwo państwa ustanawiane przez organy administracji rządowej*, „Ius Novum” 2016, nr 4.
- Karpiuk M., *Właściwość wojewody w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz zapobiegania zagrożeniu życia i zdrowia*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2018, nr 2.
- Karpiuk M., *Zadania i kompetencje samorządu terytorialnego w czasie stanów nadzwyczajnych*, [w:] *Zadania i kompetencje zespolonej administracji rządowej w sferze bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty materialne i formalne*, M. Karpiuk, Warszawa 2013.
- Karpiuk M., Chałubińska-Jentkiewicz K., *Prawo bezpieczeństwa informacyjnego*, Warszawa 2015.
- Karpiuk M., Szczęch N., *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe*, Olsztyn 2017.
- Kitler W., Czuryk M., Karpiuk M. (red.), *Aspekty prawne bezpieczeństwa narodowego RP. Część ogólna*, Warszawa 2013.
- Korten D.C., *Świat po kapitalizmie*, Łódź 2002.
- Lippitz W., *Różnica i obcość. Studia fenomenologiczne w obrębie nauki o wychowaniu*, Kraków.
- Luttwak E., *Turbokapitalizm*, Wrocław 2000.
- Łobocki M., *W trosce o wychowanie w szkole*, Kraków 2007.
- Maslow A., *A Theory of Human Motivation*, „Psychological Review” 1943, vol. 50.
- Martin H.P., Schumann H., *Pułapka globalizacji*, Wrocław 1999.
- Mathews G., *Supermarket kultury. Globalna kultura a tożsamość jednostki*, Warszawa 2003.
- Morbitzer M., *Współczesna przestrzeń edukacyjna*, [w:] *Ewaluacja i innowacje w edukacji. Kompetencje i odpowiedzialność nauczyciela*, J. Grzesiak (red.), Kalisz–Konin 2010.
- Napierała M., Skaliy A., Żukow W., (red.), *Stan perspektywy i rozwój ratownictwa kultury fizycznej i sportu*, Bydgoszcz 2013.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009.
- Oleszak W., *Kultura bezpieczeństwa w środowisku pracy*, „Edukacja Humanistyczna” 2012, nr 1(26).
- Perz M., *Kultura bezpieczeństwa społeczeństwa polskiego i szwajcarskiego. Praca magisterska*, Katedra Edukacji Obronnej Instytutu Pedagogiki Akademii Podlaskiej, Siedlce 2006.
- Pieczywok A., *Kierunki przemian dydaktyki w naukach o bezpieczeństwie*, „Historia i Polityka” 2018, nr 25.
- Pieczywok A., *Stylizacja bezpieczeństwa człowieka w środowisku społecznym*, „Studia nad Bezpieczeństwem” 2018, nr 3.
- Ramo H., *An Aristotelian human time-space manifold*, „Time and Society” 1999, Vol. 8, No. 2.
- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
- Śliwerski B., *Wstęp*, [w:] *Pedagogika Podręcznik akademicki*, Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), Warszawa 2006.
- Tarczyński W., Mojsiewicz M., *Zarządzanie ryzykiem. Podstawowe zagadnienia*, Warszawa 2001.

- Toffler A., *Zmiana władzy. Wiedza, bogactwo i przemoc u progu XXI wieku*, Poznań 2003.
Wallerstein I., *Koniec świata jaki znamy*, Warszawa 2004.
Winiarski M., *Dialog i jego konteksty społeczno-educacyjne*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik” 2005, nr 2.
Wnuk-Lipiński E., *Świat międzyepoki*, Kraków 2004.

Summary

In an unstable world one can observe a growing determination of man in the search for security. These days bring with them a wide variety of events and threats that affect the sense of security of many people. Very often a person makes important decisions in conditions of risk and uncertainty. Therefore, proper education can significantly help in counteracting threats. The purpose of this article is to draw attention to human safety in the context of existing threats and challenges, including showing the effects of threats and indicating the possibilities of counteracting these events by using educational instruments for security.